

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАДИГМИ СТРАТЕГІЇ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ДАНИК Юрій Григорович,
доктор технічних наук, професор,
начальник навчально-наукового центру високих технологій,
Національний університет оборони України

Проаналізовані деякі найбільш важливі фактори, що впливають на національну і міжнародну безпеку і їх підтримання на необхідному рівні та об'єктивні закономірності еволюції парадигми стратегії в сфері національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах.

Ключові слова: парадигма стратегії, фактор, національна безпека, міжнародна безпека.

За рахунок чого в умовах всесвітньої економічної кризи та економічних негараздів пов'язаних з нею, тривалому не оновленню основного парку озброєння та військової техніки можливо забезпечити необхідний рівень національної безпеки держави та міжнародної безпеки в сучасних умовах і на перспективу?

Який напрям трансформації оборонних структур держави є найменш витратним і найбільш прийнятним?

Як забезпечити інтенсифікацію та сталість економічного розвитку держави та світового співтовариства в умовах глибокої економічної кризи та найбільш швидкий і безпечний вихід з неї?

Стратегічний напрям вирішення зазначених проблем визначив ще наприкінці 40 років 20 століття У. Черчилль проголосивши що майбутнє за інтелектом та високими технологіями.

Світовий досвід переконливо доводить, що забезпечити необхідний рівень національної безпеки та оборони держави в умовах світової економічної кризи та суттєвого скорочення видатків на збройні сили можливо саме на основі комплексного застосування і нових високотехнологічних, і вже існуючих традиційних засобів.

Застосування високотехнологічних систем дозволяє при мінімальних видатках не менш ніж на третину збільшити ефективність використання вже існуючого воєнного потенціалу держави. Тому, задовольняючи вимогам щодо забезпечення безпеки держави у воєнній сфері у сучасних умовах, керуючись положеннями стратегій національної безпеки і національних воєнних стратегій уряди найбільш розвинених країн замовляють науці й промисловості високотехнологічні засоби збройної боротьби, впроваджують та застосовують інноваційні технології управління, які, в кризових ситуаціях, забезпечують швидку й переконливу перемогу.

Фахівці Національного Університету Оборони США, підкреслюють, що у сучасній війні перемагають ті держава та армія, які, випереджають інших в сприйнятті нових технологій та втіленні їх у життя, беруть на озброєння інноваційні воєнні доктрини і концепції, що відповідають духу часу, і, зрештою, в яких керівники і командири не лише самі використовують нові технології та ідеї, але й знають, які з них може використовувати супротивник.

Провідні фахівці в галузі воєнного мистецтва, зазначають що взагалі успішність ведення війн сучасності і особливо майбутнього, повною мірою залежать від розвитку в державі високих технологій і цілеспрямованого системного їх використання для підвищення її воєнної безпеки [1,2,3]. Усе це веде до радикальних змін у системах забезпечення національної безпеки, у воєнному мистецтві й науці, впливає на розвиток стратегії в сфері національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах .

Слід зазначити, що розвиток та впровадження високих технологій проявляють себе дуально. З одного боку очевидно, що без високотехнологічних систем ефективно забезпечити необхідний рівень національної і міжнародної безпеки в сучасному світі важко, а в скрутних економічних умовах обумовлених всесвітньою економічною кризою — майже неможливо.

З іншого — революційний розвиток високих технологій породжує нову систему викликів та загроз.

Взагалі проблема високотехнологічної відсталості і суттєвої нерівності в цій сфері, як окремих країн так і цілих регіонів світу ще не є цілком усвідомленою людством.

Розходження в досягненнях і сприйнятті поділів революційного розвитку сфери високих технологій в різних регіонах світу ведуть до поділу світового співтовариства на: лідерів, тих що відстають,

тих які програли, тих які зневірилися — й істотному загостренню загальнолюдських і міждержавних відносин.

У значній мірі цьому сприяють й наступні фактори.

Поява інноваційних товарів і послуг, веде до змін у русі капіталів, руйнування існуючих ринків і формування нових, недоступних для більшості гравців. Цей процес супроводжується економічними кризами, крахом компаній, породжених попередньою епохою, суттєвим поглибленням проблем зайнятості і зuboжіння населення багатьох країн світу.

Розходження в підходах до визначення прав на інтелектуальну власність на нові високотехнологічні продукти й послуги в різних державах сприяє формуванню загроз пов'язаних з можливими істотними економічними втратами і погіршенню відносин між ними.

Переміщення капіталу до нових областей, що більше підходять для інформаційної роботи, ніж для промислового виробництва, у свою чергу може спричинити нову масштабну хвилю міграції населення Землі.

Крім того досягнення в сфері високих технологій сприяють більш ефективному об'єднанню й організації тих, хто програв у результаті їхньої появи. Існування зневірених і гарно організованих тих які програли або відстають, що мають доступ до досягнень високих технологій буде вести до появи нових загроз загальнолюдським інтересам. Наприклад:

- інтенсифікації тероризму (у тому числі й на державному рівні: держави, які програли, можуть стати пристанищем для терористів або самі використовувати терористичні методи для досягнення своїх цілей);

- прагнення не відстати внесе напругу в економіку, суспільства й держави, навіть високорозвинені, створюючи нових відстаючих і тих що програли й тощо.

Відкриття, які надали можливість контролю матеріальних структур на мікро-, нано- і молекулярному рівні, також несуть певні, цілком реальні загрози. Відповідно до висновків експертів ці розробки, ймовірно, приведуть до значних, навіть принципових змін, практично у всіх галузях промисловості — від машинобудування до легкої промисловості. Створення новітніх матеріалів, вакцин і комп'ютерів суттєво (але не завжди безпечно для людства) трансформує весь світ.

Потенційним джерелом нових загроз є також прогрес у генетиці, біотехнологіях й їхньому спільному застосуванні з інформаційними технологіями й нанотехнологіями. Наслідки біореволюції можуть бути особливо кардинальними, глибокими й неоднозначними.

Таким чином, сформувався нова група загроз, які полягають у: можливості глобального контролю державних і світових інформаційних мереж, мереж енергопостачання, транспортування та їх руйнування; розповсюдженні небезпечних технологій; масовій безконтрольній нелегальній міграції; появі та поширенню міжнародного тероризму і т.ін.

Зі вступом людства в епоху високотехнологічного розвитку найбільш гострим стало саме високотехнологічне протиборство, базою для здійснення якого є інноваційні технології. Воно просякло із середини всі форми боротьби: дипломатичну, економічну, збройну — і одночасно має відносно самостійний характер. Інформація та інформаційні технології у сукупності із високотехнологічними засобами дедалі частіше стають чи не найбільш дієвою зброєю в сучасному світі. Фактично виникло нове явище у міжнародній політиці — можливість досягнення політичних цілей, зміни легітимних урядів і навіть політичного, економічного та духовного підкорення народів і країн без застосування військової сили. В інформаційно-аналітичних центрах провідних країн світу досить активно розвиваються спеціальні технології впливу на масову свідомість людей та розробляються сценарії інформаційних війн.

Глобалізація разом із революцією в високих технологіях надала величезні можливості транснаціональним корпораціям і компаніям. Масштаб їх діяльності як з огляду чисельності втягнутих у неї гравців, так і за кількістю залучених грошей є таким великим, що національні економіки багатьох країн не спроможні протидіяти їй. Вони на цей час мають можливість глобального контролю над багатьма країнами світу, економічного і відповідно й політичного впливу на них.

У зв'язку із цим можна зробити наступні висновки щодо змін які відбуваються в безпеці сучасного світу в контексті формування нових та трансформації існуючих загроз та їх впливу на системи безпеки різних рівнів (національного, регіонального, міжнародного).

В цілому, в сучасних умовах, починають помітно деформуватися і руйнуватися принципи старої системи світового порядку (або старої парадигми безпеки).

По-перше, деформується принцип паритету. В сучасних умовах замість вірогідного супротивника, силу і напрями ударів якого можна заздалегідь визначити, а значить, і створити систему оборони, з'являється невідомий і невидимий супротивник, який невідомо звідки і з якими силами і засобами може напасти.

По-друге, деформується принцип взаємного страхання. На світовій арені формуються і з'являються достатньо могутні сили, які можуть зосередити в своїх руках ресурси, достатні для того, щоб створити реальну загрозу цілим державам і регіонам. Все це з високою ймовірністю може привести до ескалації нових серій воєн і військових конфліктів у XXI столітті.

По-третє, як домінуюча в системі безпеки стає кібернетична компонента за допомогою якої невидимий і невидимий супротивник може здійснити руйнівні дії не тільки через фізичне, матеріальне середовище, але і (і навіть — головним чином) через духовно-ідеологічну підоснову суспільства. Тому останніми роками в світі достатньо швидкими темпами йде усвідомлення реальності загроз системам безпеки всіх рівнів саме в високотехнологічній сфері.

Слід зазначити, що сучасне суспільство є надзвичайно вразливим від самих, на перший погляд, незначних впливів із використанням високотехнологічних засобів. І чим більш є розвиненою країна, тим більше вона є залежною від впливів на її національну безпеку саме в високотехнологічній сфері.

В той же час, високотехнологічні системи при відповідній організації їх застосування надають можливість не тільки запобігти багатьом втратам, але й ефективно діяти при суттєвому скороченні витрат на вирішення питань національної безпеки та оборони.

При цьому впровадження інноваційних технологій, розроблених в інтересах національної безпеки та оборони, в інші галузі господарства сприяє суттєвому прискоренню економічного зростання держави.

Тому державна політика забезпечення високотехнологічної й кібернетичної безпеки стає однією із найважливіших складових політики національної безпеки, яка набуває все більшого самостійного значення.

Основою її здійснення, як відомо є відповідні стратегії, парадигма яких в сфері національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах еволюціонує.

Одним з найскладніших понять, що перебуває в постійній трансформації, з яким треба визначитися, є стратегія. І не тільки стратегія взагалі, як основоположне, базове поняття та вища форма воєнного мистецтва, але і як визначений напрям певних дій щодо підготовки держави до оборони та збройних сил до застосування. Так, у [4] зазначено, що стратегія національної безпеки України — це узгоджена за метою, завданнями, умовами і засобами довгострокова комплексна програма практичних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Важливою складовою стратегії національної безпеки будь-якої держави, безперечно є національна воєнна стратегія. Зміст поняття воєнної стратегії та її принципи постійно доповнюються та розширюються. Це було відомо з давніх часів. Ще Сунь-Цзи зазначав, що принципи стратегії постійно розвиваються, і хто не знає цієї істини, той не знає про війну нічого [5]. Особливо яскраво еволюція поняття воєнної стратегії простежується в його визначеннях, наданих відомими воєнними теоретиками.

В теорії воєнного мистецтва термін *strategos* походить від грецьких слів — *stratos* (військо) і *ago* (веду). Взагалі стратегія — найвища сфера, яка включає теорію і практику підготовки держави до оборони, збройних сил до застосування і масштабних воєнних операцій [6]. Досить влучно визначив сутність стратегії та проблеми підготовки збройних сил до війни М. В. Фрунзе. Зокрема він визначив, що стратегія є мистецтвом знаходження балансу між цілями і засобами їх досягнення, планування застосування збройних сил подібне стратегії, є особливим мистецтвом, у рамках якого будуються збройні сили для вирішення покладених завдань в умовах обмежених ресурсів, мистецтво полягає в тому, щоб вибрати кращий варіант [7]. Це визначення залишається актуальним і понині, а його значення в сучасних умовах ведення високотехнологічних війн набуває значної ваги для будь-якої країни, яка дбає про необхідний рівень воєнної безпеки і використовує критерій ефективності — вартість.

Фельдмаршал Август фон Гнейзенау (1761 — 1831), характеризуючи воєнну стратегію, звертав увагу переважно на просторово-часові особливості ведення війни, що на той час було цілком слушним з точки зору досягнення її мети, а також вказував параметр, на який слід впливати та обмеження, що є критичними з точки зору вирішення стратегічних завдань. Він зазначав, що стратегія — це наука використання простору і часу, і завжди можна відвоювати втрачену територію, але не можна повернути втраченого часу.

Воєнні теоретики США, у свою чергу, зазначають, що стратегія — це планування, координація і концентроване використання різноманітних засобів і ресурсів, які є в коаліції, держави, політичної групи або командувача для досягнення переваги над супротивником. Такий підхід чітко показує теоретичні та практичні аспекти знаходження раціональної відповідності між метою і ресурсами, які необхідні та є у наявності. Найбільш загальне визначення трактує стратегію таким чином: стратегія — це теорія і практика, яка спрямована на реалізацію головної мети (місії) певної соціальної структури шляхом досягнення часткових стратегічних завдань. Це необхідний елемент організації діяльності у будь-якій сфері. Через те важливого значення набуває управлінська діяльність щодо практичної реалізації

лізації стратегії — стратегічний менеджмент. Стратегічний менеджмент — це процес управління організацією, який орієнтує її на реалізацію своєї головної мети (місії) і досягнення стратегічних цілей через раціональне використання людських і матеріальних ресурсів та розвиток конкурентних стратегічних переваг [4].

Враховуючи вищевикладене, можна науково обґрунтовано сформулювати визначення стратегії та її формування на прикладі стратегії превентивної оборони, яка на цей час є однією із найбільш ефективних для забезпечення як національної так і міжнародної безпеки. Для цього застосуємо підхід формування поняття від загального до часткового.

В стратегіях забезпечення національної безпеки провідних країн світу, які мали місце у другій половині 20 століття, відслідковується поступова трансформація поглядів щодо досягнення політичної мети [8]. Чітко спостерігається перехід від глобальної війни з необмеженим застосуванням сил та засобів й реалізації принципу повного знищення воєнної та економічної могутності противника із захопленням та подальшим контролем його території до випереджувальних дій економічного та інформаційного характеру зі зниженням (знищенням) військового потенціалу держав ще до збройної фази конфлікту за рахунок різноманітних, в тому числі й нав'язаних їхньому керівництву, дій. Тобто, політична мета досягається не глобальним воєнним протистоянням, а постійним веденням так званих несилкових дій та їх гнучким поєднанням зі здійсненням превентивних силових впливів.

Сутність несилкового підходу полягає у тому, що забезпечення національної (регіональної, міжнародної) безпеки держави (забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз) розглядається з точки зору застосування несилкових методів. В основі несилкових методів забезпечення національної безпеки держави лежить відомий факт, що як в природних, так, і особливо, в складних організаційних системах, що утворюються людьми, обов'язково є слабкі місця, так звані критичні точки, вплив на які або знищує систему або робить її підконтрольною.

Ці підходи набули широкого розповсюдження в останній чверті XX ст. коли в провідних країнах світу відбувалися значні зміни у поглядах на застосування сили. Наприклад, у цей період виникає доктрина США, яка отримала назву «м'яка сила» (The Doctrine of the Soft Power). На той час було відомим існування основних напрямів застосування сили: вплив на організаційні засади країни, на її ресурсні та матеріально-технічні можливості. У свою чергу, силовий вплив на організаційні засади може умовно розподілятися на м'яку (soft) та жорстку (hard) силу. Якщо основною характеристикою останньої є жорсткий примус, що здійснюється задля змушення об'єкта до певних дій або бездіяльності, проти його власної волі, то «м'яка сила» змушує об'єкт зробити щось через переконання або маніпуляції.

Варто зазначити, що вищезазначені положення, які складають теоретичну базу доктрини «м'якої сили» та у 1970-1990 рр. широко розповсюдилися у Європі та США були відомі ще у стародавньому Китаї. Ще в V столітті до н.е. китайський філософ та військовий теоретик Сунь Цзи (кінець VI ст. — початок V ст. до н.е.) писав: «Той, хто майстерно веде війну, впокорює чуже військо не б'ючись, захоплює чужі фортеці без облоги, руйнує чужі держави без тривалих кампаній. Неодмінно зберігши все в цілості, він бореться за панування. Тому, не вдаючись до війни, можна мати користь». Як бачимо, підходи Сунь Цзи докорінно відрізняються від основних уявлень про воєнну стратегію К. Клаузевіца, який головною метою вважав залучення армії противника у вирішальну битву і перемогу в ній. Сунь Цзи ж бачив можливість досягнення перемоги у війні шляхом дезорганізації армії противника ще до вирішальної битви тобто шляхом превентивних несилкових дій. Найяскравішим прикладом розвитку доктрини «м'якої сили» є нова доктрина Пентагона — «інформаційні війни». Її головна ідея полягає у досягненні політичної мети по можливості без засобів війни в їх класичному розумінні, а також шляхом застосування ненасильницьких форм і способів боротьби (розв'язування протиріч). Для ефективної координації дій щодо ведення інформаційних війн та забезпечення кібернетичної безпеки держави в США в цьому році створене Кібернетичне командування.

В законодавстві більшості країн світу заходи запобігання та стримування збройної агресії також передбачено здійснювати на основі дипломатичних дій, різноманітних заходів демонстрації сили тощо. В системі міжнародної безпеки згідно зі ст. 39, 41 Статуту ООН це питання вирішується наступним чином. Рада Безпеки виявляє існування будь-яких загроз миру, порушення миру або акту агресії та визначає відповідні заходи, такі, як: повне або часткове припинення залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших видів сполучень; повне або часткове припинення економічних відносин; розрив дипломатичних відносин.

Статтею 42 Статуту ООН визначено, що воєнні акції від імені Ради Безпеки ООН можуть включати демонстрації, операції повітряних, морських, сухопутних сил, блокади та інші дії примушення до

миру, але при цьому оговорено збереження територіальної цілісності держав (Хельсінкський Заключний акту ОБСЄ-OSCE визначає: «повага до невід'ємних прав суверенних держав; утримання від загрози використання сили; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; невтручання у внутрішні справи»).

Таким чином, на сучасному етапі розвитку воєнної науки у всьому світі, все частіше оперують поняттям «несилові засоби забезпечення воєнної безпеки». Це означає, що збройні сили провідних країн світу, навіть в мирний час повинні мати достатньо можливостей впливу на джерела небезпеки противника без відкритого застосування зброї та формального об'явлення війни. Прикладами такого впливу може бути демонстрація високотехнологічного озброєння, створення угруповань військ відповідного складу у відповідному місці та проведення широкомасштабних навчань військ поблизу кордонів, посилення розвідувальної діяльності, зміна воєнної політики, інформаційний вплив на осіб, які приймають політичні і воєнні рішення, вплив на окремі соціальні групи, різноманітні провокації і спеціальні операції. Очевидно, що за своєю суттю це не що інше, як складові елементи превентивних дій.

Можливість превентивних дій для забезпечення національної безпеки вже стало офіційною позицією багатьох провідних країн світу.

В той же час, постійні динамічні зміни міжнародної обстановки, поглядів на застосування воєнної сили і несилових впливів привели до необхідності формулювання нових підходів до вирішення проблеми забезпечення національної безпеки. Це, в свою чергу, вимагає уточнення сутності поняття превентивної оборони. Зважаючи на вищезазначене, стає очевидним, що превентивна оборона повинна поєднувати усі можливі шляхи та засоби, які заздалегідь (до їх розвитку до небезпечних меж), зупинять наміри суб'єкта загрози без порушення норм міжнародного права. При цьому необхідно забезпечувати таку оперативність реагування, щоб незважаючи на те що суб'єкт загрози розпочав діяти першим, результати активного впливу у відповідь повинні випереджувати наслідки його дій.

Виходячи із розглянутого стає можливим сутність превентивних дій визначити наступним:

Превентивні дії — сукупність упереджувальних заходів, спрямованих на недопущення ескалації небезпек у загрози національним інтересам держави та їх реалізації у подальшому, і примушення суб'єктів загрози до відмови від своїх намірів у разі виникнення кризової ситуації будь-якої природи.

Безумовно, превентивні дії є функцією держави, і здійснюються комплексно усіма суб'єктами національної безпеки і оборони. Водночас, силові дії активного впливу відносяться до компетенції Воєнної організації держави. Тому основним суб'єктом здійснення превентивних дій у воєнній сфері є Воєнна організація держави в цілому та збройні сили держави зокрема. Ці дії, в свою чергу, можна визначити як превентивну оборону.

Таким чином, превентивна оборона — це сукупність упереджувальних заходів та дій, спрямованих на недопущення ескалації небезпек в загрози національним інтересам держави у воєнній сфері та їх реалізації у подальшому і примушення суб'єктів загрози до відмови від своїх намірів у разі виникнення безпосередньої воєнної загрози будь якої природи.

Аналізуючи досвід реалізації заходів превентивної оборони в провідних країнах світу стає очевидним, що дії з її здійснення за своєю сутністю є стратегічними діями. Стратегічний характер превентивної оборони підтверджується й органічною єдністю її основних ознак: масштабність; узгодженість за єдиним замислом та планом для досягнення стратегічних цілей держави; для їх забезпечення та здійснення залучається потенціал всієї держави; з ознаками інших існуючих видів стратегічних дій прийнятих в багатьох країнах: стратегічного розгортання, протиповітряної оборони держави, територіальної оборони.

В існуючому визначенні стратегічних дій збройних сил [6] вони трактуються наступним чином: Стратегічні дії збройних сил — військові дії стратегічного масштабу, що розрізняються за своєю метою, характером, змістом задач, які виконуються і способам дій стратегічних угруповань збройних сил. Інше відоме визначення трактує стратегічні дії збройних сил, як сукупність операцій, бойових дій, специфічних форм збройної боротьби і заходів, що проводяться за єдиним замислом і планом збройними силами для досягнення стратегічної мети війни.

На жаль, зазначені визначення особливості участі не тільки збройних сил, але й інших складових Воєнної організації держави, у підготовці та веденні зазначених дій інтегрально не враховують. Стратегічні дії збройних сил є хоч і надзвичайно важливою, навіть головною, але все-таки тільки однією із складових загального комплексу стратегічних дій держави. Тому в теперішній час стає доцільним вести мову про стратегічні дії, як дії з забезпечення національної безпеки та оборони держави в цілому. Крім цього, у вищезгаданих визначеннях поза увагою залишилися важливі особливості, що зазначені дії хоча і розрізняються за своїми цілями, характером, змістом але проводяться в інтересах досягнення єдиної політичної мети держави в кризових ситуаціях.

Зважаючи на те, що визначення стратегічних дій як дій із забезпечення національної безпеки і оборони держави до цього часу не знайшло свого відображення в енциклопедичних виданнях і словниках, виходячи з сутності та етимології поняття «стратегічних дій» вважається за доцільне визначити його наступним чином:

Стратегічні дії держави щодо забезпечення національної безпеки — це комплекс взаємопов'язаних заходів загальнодержавного рівня, що проводяться суб'єктами забезпечення національної безпеки за єдиним замислом і планом, з метою захисту національних інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Відповідно до визначеного, стратегічні дії як вид дій Воєнної організації держави — це комплекс взаємопов'язаних за єдиним замислом і планом заходів, що проводяться Воєнною організацією держави з метою захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз у воєнній сфері.

У якості форм стратегічних дій Воєнної організації держави можна розглядати сукупність організаційних заходів, необхідних структурних трансформацій, формування відповідних взаємозв'язків та взаємодії, що визначають дії стратегічного масштабу шляхом вибору та раціонального поєднання способів виконання поставлених перед Воєнною організацією держави задач, послідовність їх вирішення, здійснення на сторону, яка є джерелом ворожих дій, відповідних впливів в інтересах забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Зважаючи на це, превентивну оборону як вид стратегічних дій можна охарактеризувати як адаптивне до обстановки комплексне поєднання несилових та силових заходів, спрямованих на недопущення переростання небезпек в загрози та їх подальшої ескалації.

Тому превентивна оборона, як вид стратегічних дій, це здійснення комплексу заходів щодо запобігання, стримування, сковування, упередження та реагування у відповідь з безумовним випередженням сторони, яка здійснює напад, в настанні для неї неприйнятних наслідків шляхом забезпечення необхідних впливів на критичні елементи політичної, воєнної, економічної та інших сфер життєдіяльності держави, яка є джерелом загроз або ворожих дій.

Вона передбачає випередження, адекватність, рішучість, узгодженість, перевагу в інформаційному, часовому і просторовому розподілі впливів (інформаційних, вогневих, електромагнітних тощо) для запобігання кризових ситуацій, або розв'язання їх на власну користь.

Превентивна оборона може здійснюватися поетапно: від запобігання, стримування, упередження, сковування до силового реагування у відповідь. В залежності від протікання кризи та рівня реалізації загроз превентивна оборона може здійснюватися послідовно за етапами або переходити до будь-якого етапу більш високого порядку минаючи попередні. Реалізація етапів за напрямками дій також може бути різноступеневою (на різних напрямках можуть одночасно реалізовуватися етапи нижчого або вищого рівня, послідовно або паралельно, при одночасній реалізації етапів більш високого або меншого рівня, вона може набувати змішаних форми).

В контексті трактування превентивної оборони яке пропонується розглянемо сутність її основних складових.

Запобігання — це постійне формування у інших держав уявлення про готовність Воєнної організації своєї держави до відсічі будь-яких посягань на її національні інтереси. Передбачає демонстрацію готовності до застосування сили шляхом активізації підготовки військ (сил) та Воєнної організації держави в цілому, неприховане або обмежено приховане розгортання військ (сил) у відповідних зонах, посилення всебічної інформаційної та розвідувально-аналітичної підтримки зазначених заходів та організації взаємодії і проведення взаємоузгоджених дій усіх складових Воєнної організації держави.

Стимування — це завчасні дії з забезпечення готовності Воєнної організації держави в цілому та відповідних її складових, які будуть безпосередньо задіяні у разі виникнення конфлікту для забезпечення сприятливих умов для його нейтралізації та обмеження можливостей сторони (сторін), яка(і) є джерелом загрози. Передбачає повне використання усіх можливостей розвідки, ведення інформаційних операцій, демонстративні дії, відповідне оперативне обладнання території з акцентуванням уваги на суттєве обмеження можливості ведення ефективних бойових дій стороною, яка може здійснити напад, заняття вигідних позицій для застосування зброї, проведення організаційних заходів щодо розгортання та ефективного застосування ситуативних розвідувально-ударних систем (комплексів) застосування яких спрямоване на забезпечення неприпустимого для агресора обмеження його бойових можливостей.

Сковування — це непрямі або, у разі необхідності, прямі дії з формування впливів на всі елементи життєдіяльності держави, яка є джерелом загрози, що ускладнюють або порушують реалізацію планів у необхідний для забезпечення потрібної ефективності час в рамках наявних ресурсів та позбавляють

її можливостей реалізації загрози. Результатом скоювання є забезпечення невідповідності між наявними та потрібними для досягнення мети ресурсами. Передбачає безпосередні інформаційні, економічні, політичні впливи, що приводять до дестабілізації соціальної, економічної, політичної обстановки, згубно нераціональної діяльності Воєнної організації держави — ініціатора критичної ситуації.

Упередження — це силове примушення нападаючої сторони до припинення подальшого збройного протистояння шляхом випередження противника в нанесенні неприйнятних збитків в зустрічному ударі у відповідь в інтервалі часу від початку ним силових дій до моменту досягнення ним мети першої фази дій при одночасному проведенні заходів збереження власного воєнно-політичного та воєно-економічного потенціалу. Передбачає застосування комплексу заходів прогнозування дій і оцінки можливостей противника, застосування сил та засобів превентивної оборони, створених на основі інтегрування існуючих ударних засобів з необхідними можливостями із високотехнологічними елементами (системами та засобами), а також формування інноваційної системи управління їх застосуванням для отримання нових можливостей за рахунок синергетичного ефекту. В зустрічному ударі у відповідь сили та засоби превентивної оборони застосовуються по ключових об'єктах нападаючої сторони. Одночасно проводяться заходи захисту власних критичних об'єктів та зниження ефективності впливів противника.

Реагування у відповідь це дії сил та засобів превентивної оборони у перехідній стадії перед початком локальних або широкомасштабних військових дій щодо впливу на ключові елементи бойових порядків, окремих бойових структур противника, критичних точок і центрів бойового простору, нейтралізація або знищення яких приводить до зниження бойових можливостей противника до рівня, при якому подальше ефективне ведення ним бойових дій неможливе.

Таким чином превентивна оборона стає одним із принципів та інструментів політики забезпечення національної безпеки та оборони. Політика здійснення превентивної оборони повинна полягати перш за все у запобіганні переростання небезпек у загрози та своєчасній нейтралізації загроз до їх розвитку у воєнний конфлікт. Розробка та здійснення заходів превентивної оборони потребують глибокого аналізу обстановки, реалістичного прогнозу та науковообґрунтованого передбачення тенденцій її розвитку. Превентивні силові впливи є крайнім заходом та повинні здійснюватися лише у разі початку неприйнятних, з точки зору безпеки держави, силових дій протилежної сторони.

Превентивна оборона є комплексом заходів в політичній, економічній, військовій та інших сферах, які здійснюються за єдиним замислом і планом державою самостійно або на коаліційній основі, для забезпечення неможливості досягнення протилежною стороною поставленої мети силовими методами через неприйнятні для неї наслідки в результаті дій у відповідь. Превентивна оборона повинна включати запобігання, стримування, скоювання, упередження та реагування у відповідь, які проводяться за єдиним задумом та планом залежно від обстановки і відповідно до поставленої мети. При цьому слід звернути особливу увагу на таку важливу складову превентивної оборони як ведення асиметричних дій. Їх реалізація потребує відповідного всебічного забезпечення.

Водночас слід враховувати, що навіть наявність потужних засобів ураження ще не дає можливості вирішення поставлених задач у разі відсутності відповідної системи управління, високотехнологічних засобів та інформаційного забезпечення. Тому необхідною умовою забезпечення превентивної оборони є інтегрована єдність сил та засобів ураження з ефективною системою управління, побудованою на основі інноваційних технологій, які забезпечують гнучке поєднання високотехнологічних та існуючих систем та засобів для нанесення неприйнятних збитків військовому і воєно-економічному потенціалам агресора.

Превентивна оборона здійснюється постійно в мирний час, в загрозовий період, в перехідній стадії перед початком локальних або широкомасштабних військових дій.

Зазначені дії з урахуванням нинішнього стану Воєнної організації держави можна реалізувати вже в короткостроковій перспективі.

Перехід до впровадження в практику забезпечення національної безпеки та оборони держав елементів превентивної оборони є загальносвітовою тенденцією. Але її реалізація, відповідно до існуючих уявлень, несе в собі загрозу провокування інших держав на спробу випередити протилежну сторону у початку здійснення активної фази їх превентивної оборони.

Особливістю запропонованого погляду на суть превентивної оборони, на відміну від існуючих, полягає у випередженні агресора в нанесенні неприйнятних для нього збитків після початку застосуванням ним зброї, а не в випередженні початку агресії. По-перше, це не пов'язано з порушенням норм міжнародного права, а по-друге, це не провокує інші держави до превентивної агресії.

Необхідність введення до існуючого складу видів стратегічних дій нового виду — превентивної оборони обумовлено змінами, які відбуваються в геополітиці, геостратегії, у характері збройної бо-

ротьби, потребою адекватного реагування на існуючі та нові виклики і загрози, а також необхідністю забезпечення потрібного рівня національної безпеки держави в зазначених умовах. Реально превентивна оборона, хоча і досить безсистемно, вже реалізовується більшістю провідних країн світу і має усі ознаки стратегічних дій. Для її ефективного планування, організації, і ведення необхідно розробити, з урахуванням еволюції парадигми стратегії, стратегію превентивної оборони.

Визначимо мету її здійснення, теоретичні та практичні аспекти досягнення за головними елементами.

1. Стратегія — теорія і практика дій, спрямованих на досягнення головної мети.

2. Головна мета (місія) — не допустити переростання небезпек у загрози національним інтересам держави та їх подальшій реалізації, і примушення суб'єктів загроз до відмови від своїх намірів [8];

3. Стратегічні цілі — не допустити загострення воєнно-політичної обстановки (нарощування потенціалу агресора) до граничних меж, перевищення яких зумовлює неминучість вирішення протиріч силовими методами на основі здійснення заходів запобігання, стримування, сковування, упередження та реагування у відповідь з безумовним випередженням сторони, яка здійснює напад, в настанні для неї неприйнятних наслідків [8];

4. Сутність стратегії — це визначення пріоритетів, важливості та раціонального співвідношення між стратегічними цілями і ресурсами, необхідними для досягнення головної мети. При цьому, необхідно мати на увазі, що досягнення головної мети безпосередньо залежить від вірного співвідношення у досягненні як незалежних так і взаємозалежних часткових цілей.

Слід зазначити, що ефективна реалізація будь-якої стратегії потребує формування на її основі відповідних програм та планів. А її формування безпосередньо залежить від вірності визначення політики та розробки концепції.

Стратегії можуть бути класифікованими за сферами (політичні, економічні, воєнні тощо), за процесами (управління, будівництва тощо), за масштабами (глобальні, локальні тощо), за суб'єктами (міжнародні, загальнодержавні, галузеві тощо), за термінами реалізації (довгострокові, короткострокові), за задіяними учасниками (групової реалізації, окремими учасниками).

При цьому одним із ключових понять, яке використовується та визначається як необхідна умова досягнення стратегічних цілей, є забезпечення стратегічної переваги над конкурентами (протилежною стороною). Постає питання про визначення стратегічної переваги та стосовно чого визначити таку перевагу.

У воєнному мистецтві поняття переваги над противником розглядається через кількісно-якісне зосередження сил та засобів. Проте поняття переваги має ширше трактування за сферами, в яких відбувається зіткнення сторін (повітряній, наземній, морській, інформаційній, космічній тощо). Через те слід розглядати забезпечення переваги в них як у кожній окремо, так і в усіх разом.

Таким чином, стратегічна перевага — це спроможність однієї зі сторін конфлікту реалізувати у сферах зіткнення такі можливості, які істотно збільшать імовірність досягнення стратегічних цілей, а противник не зможе здійснити ефективну протидію.

Відповідно до цього спроможність у певному місці в певний час створити необхідний потенціал, який забезпечить перевагу над конкурентами (потенціалом противника), приведе до неможливості ефективної реалізації конкурентом (противником) його власного потенціалу, створить умови, в яких потенціал конкурента (противника) буде спрямований проти нього на основі можливостей високотехнологічних систем та інноваційних технологій управління, визначає стратегічну перевагу.

Наповнення загального поняття стратегії необхідним змістом забезпечує трансформацію парадигми стратегії у відповідності до змін обумовлених епохою високих технологій.

Сутність стратегії превентивної оборони полягає у визначенні стратегічних цілей і ресурсів для здійснення практичних дій з метою недопущення переростання небезпек у загрози національним інтересам держави у воєнній сфері та їх подальшій реалізації і примушенні суб'єктів загроз до відмови від своїх намірів через запобігання, стримування, сковування, упередження та реагування у відповідь з безумовним випередженням сторони, яка здійснює напад, в настанні для неї неприйнятних наслідків на основі забезпечення необхідних впливів на критичні елементи політичної, воєнної, економічної та інших сфер життєдіяльності держави, яка є джерелом загроз або ворожих дій.

Стратегія превентивної оборони — теорія і практика діяльності держави щодо недопущення переростання небезпек у загрози та їх реалізації, примушення суб'єктів загроз до відмови від своїх намірів шляхом збалансованого, на основі інноваційних технологій, застосування всього наявного потенціалу держави з мінімальним навантаженням на економіку.

Впровадження високотехнологічних систем має важливе значення для забезпечення необхідного рівня обороноздатності України. За допомогою застосування інноваційних технологій можна з наявних військових формувань із застарілим озброєнням зробити такі, які відповідають вимогам до су-

часної армії, що сприятиме зменшенню відставання України від провідних держав світу у нових видах озброєння та військової техніки. Розроблення і практична реалізація стратегії превентивної оборони держави, що буде базуватися на високих технологіях виробництва озброєння і військової техніки та інноваційних технологіях управління, забезпечить адекватне і своєчасне реагування на загрози у военній сфері національної безпеці України. А для вірного її формування і реалізації необхідно враховувати об'єктивні закономірності еволюції парадигми стратегії в сфері національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Слипченко В. И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего. – М.: ВЕЧЕ, 2002. – 384 с.
2. Гареев М. О характере и облике вооруженной борьбы будущего // Армейский сборник. – № 4. – 2003. – С. 3-10.
3. Военный энциклопедический словарь. – М.: Изд. дом «ОНИКС 21 век», 2002. – 1432 с.
4. Закон України «Про організацію оборонного планування» від 18 листопада 2004 року, № 2198-IV.
5. Китайская военная стратегия / Пер. В. В. Малявина. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 432 с.
6. Словарь военных терминов / Составитель В. Д. Заболотин. – М.: ООО НИЦ «КОСМО», 2000. – 264 с.
7. Фрунзе М. В. Итоги и перспективы военного строительства. – М.: Воениздат, 1954. – 124 с.
8. Даник Ю. Г., Телелим В. М., Чмельов В. О. Превентивна оборона як вид стратегічних дій // Наука і оборона. – 2008. – № 4. – С. 34 – 41.

Даник Ю. Г. Еволюція парадигми стратегії в сфері національної і міжнародної безпеки в сучасних умовах / Національний університет оборони України.

Проанализированы некоторые наиболее важные факторы, влияющие на национальную и международную безопасность и их поддержание на необходимом уровне и объективные закономерности эволюции парадигмы стратегии в сфере национальной и международной безопасности в современных условиях.

Ключевые слова: парадигма стратегии, фактор, национальная безопасность, международная безопасность.

Danic J. G. Evolution of paradigms of strategy in national and international security in the contemporary conditions / National Defence University of Ukraine.

Some most important factors which are analyzed objective laws of evolution of a paradigm of strategy in sphere of national and international safety in modern conditions influence national both international safety and their maintenance at necessary level, and also.

Key words: paradigm strategy factor, national security, international security.